

אנתרופולוגיה לארכיאולוגים

סוגיות נבחרות בניתוח דגמי ותהליכי תרבות באוריינטציה ארכיאולוגית

ד"ר יוני מזרחי
המחלקה לארכיאולוגיה ותרבויות המזרח הקדום
אוניברסיטת תל-אביב, שנה"ל תשנ"ו, סמ' ב'

הקביעה כי Archaeology is Anthropology or it is nothing מיוחסת לארכיאולוג האמריקאי גורדון ווילי (שהייתה לי הזכות להיות תלמידו) ונכתבה בסוף שנות החמישים של המאה הנוכחית. כיום, שלושים וכמה שנים לאחר מכן, ברור לנו שהקביעה הזו הייתה סוחפת וכוללנית מדי. מדויק הרבה יותר לראות את הארכיאולוגיה כתחום ידע אקלקטי (כלומר, תחום האוסף מתודולוגיות ותיאוריות מהרבה תחומי ידע): הארכיאולוגיה קשורה קשר בל-ינתק למדעים ההומניסטיים (למשל, היסטוריה); למדעי החברה (למשל, אנתרופולוגיה, סוציולוגיה וגיאוגרפיה); ובכול הקשור לאנליזה של מידע ארכיאולוגי ולמתודולוגיות מחקר, גם למדעי הטבע.

יחד עם זאת, ברור שלארכיאולוגיה יש זיקה מיוחדת לתחום הידע שנקרא אנתרופולוגיה. יש אף המכנים את הארכיאולוגיה Past-tense of Cultural Anthropology, בהתבסס על תפיסה שבעוד שהאנתרופולוגיה התרבותית עוסקת בעיקר בחברות בנות זמנינו, ארכיאולוגיה היא למעשה ניסיון לבירור השאלות האנתרופולוגיות ביחס לחברות עבר (ולכן מחייבת מתודולוגיה אלטרנטיבית - המתודולוגיה והתיאוריה הארכיאולוגית - בהיעדר אנשים שאפשר ללמוד דרכם על תרבותם באופן ישיר). אכן, כתחום ידע שמטרתו העיקרית הנה שחזור ארגון הסוציו-תרבותי, הכלכלי, הפוליטי, והקוגניטיבי של חברות עבר, הזיקה הבלתי ניתנת לערעור של הארכיאולוגיה לאנתרופולוגיה צריכה להיות כמעט מובנת מאליה.

הקורס יעסוק בהצגת תחום הידע הנקרא אנתרופולוגיה לעוסקים בארכיאולוגיה. בקורס יוצגו הן תחומי הידע האנתרופולוגיים שהם בעלי רלוונטיות מיוחדת לעוסקים בשחזור מערכות סוציו-תרבותיות מן העבר, והן (אף כי בהיקף מגבל הרבה יותר) בדרכים (טכניקות, מתודות, תיאוריות) לתרגם מידע ארכיאולוגי לידע אנתרופולוגי. בשל אופיו המקוטע והבעייתי במיוחד של המידע הארכיאולוגי, יושם דגש מיוחד בקורס על דרכי ההתמודדות של ארכיאולוגים עם תהליכים ושאלות מאקרו-תרבותיות ("שאלות גדולות") ופחות בדקויות ו"בתיאורים העשירים" המאפיינים מחקרים של אנתרופולוגים המתרכזים בלימוד תרבויות בנות זמננו. במובן זה, הקורס שונה מהותית מקורסי מבוא סטנדארטיים לאנתרופולוגיה כללית (ובודאי מקורסי מבוא לתת-התחום האנתרופולוגי הנקרא אנתרופולוגיה חברתית).

הנושאים שיטופלו בקורס ערוכים קונספטואלית בהתאמה לתפיסה התרבותית המטריאליסטית (*Cultural Materialism*) מבית המדרש המרקסיסטי שנראת לי הנוחה ביותר להצגת הדברים בכול הקשור לנוחות החיבור בין ארכיאולוגיה לאנתרופולוגיה. כך, יטופלו תחילה נושאים הקשורים לאינפראסטרוקטורה תרבותית (למשל, אקולוגיה תרבותית, היבטים של טכנולוגיה ותרבות, דגמי התנהגות כלכלית); אחר כך נושאים הקשורים לסטרוקטורה תרבותית (למשל, צורות ארגון חברתי, מודלים של ארגון פוליטי); ולבסוף, יטופלו נושאים הקשורים לסופרסטרוקטורה תרבותית (למשל, אידיאולוגיה, דת, תפיסת עולם, ואומנות). בחלק האחרון של הקורס יטופלו נושאים הקשורים לתהליכי דינאמיקה סוציו-תרבותית (למשל, דגמי תנועה של סחורות, שירותים, ורעיונות במרחב; מודלים של שינוי תרבותי בהיבטים סינכרוניים ודיאכרוניים; סינתזות גדולות של תרבויות ארכיאולוגיות). רשימות הקריאה הארוכות יחסית הניתנות עבור כול אחד מנושאי הקורס מיועדות לשמש כבסיס אנתרופולוגי ראשוני שיוכל לשמש את הסטודנטים בעבודות ובקורסים אחרים הניתנים בחוג לארכיאולוגיה.

חובות התלמידים והערכה:

נוכחות: נוכחות בהרצאות ובמפגשי הדין הינה חובה. ההרצאות מהוות את הבסיס העיקרי לקורס ותלמידים שלא יגיעו להרצאות יפגעו בסיכוי שלהם להצליח בהערכה הסופית של הקורס. קריאה: קריאת החובה היא כמשתמע משמה תנאי הכרחי. מבחן מסכם: בסוף הסמסטר יינתן מבחן בית מסכם.

ספרות חובה (סימן ** מסמן שמומלץ ביותר לרכוש את הספרים):

- 1.** Harris, Marvin. 1995. *Cultural Anthropology* (4th edition). New York and London: HarperCollins College Publishers.
- 2.Kottak, Conrad Phillip., 1994. *Anthropology: The Exploration of Human Diversity* (6th edition). New York: McGraw-Hill.
- 3.** Renfrew, Colin and Paul Bahn. 1991. *Archaeology: Theories, Methods and Practice*. London and New York: Thames and Hudson.
- 4.Sharer, Robert J. And Wendy Ashmore. 1987. *Archaeology: Discovering Our Past*. Mountain View: Mayfield.
- 5.** Whitehouse, Ruth and John Willkins. 1986. *The Making of Civilization: History Discovered Through Archaeology*. New York: Alfred A. Knopf.
- 6.Whitten, Phillip and David E. K. Hunter. 1990. *Anthropology: Contemporary Perspectives*. (sixth edition or later). Glenview, Illinois: Scott, Foresman / Little, Brown Higher Education.
- 7.גירץ, קליפורד. 1990. *פרשנות של תרבויות*. ירושלים: כתר.
- 8.** האריס, מרווין. 1980. *קניבאלים ומלכים: שורשי תרבויות*. תל-אביב: ספרית הפועלים.
- 9.האריס, מרווין. 1992. *בני מיננו*. תל-אביב: ספרית מעריב.
- 10.** חזן, חיים. 1992. *השיח האנתרופולוגי*. תל-אביב: אוניברסיטה משודרת.

תוכנית הקורס

נושא 1: מהי האנתרופולוגיה? מהי הארכיאולוגיה? בירור ראשוני של תחומי זיקה וקשר אפשריים בין שני תחומי הידע

קריאת חובה:

- * Kottak, Conrad Phillip., 1994. *Anthropology: The Exploration of Human Diversity* (6th edition). New York: McGraw-Hill. לקרא פרק 1. כמו כן, רפרף על רשימת פרקי הספר וציין לעצמך מה היית קורא עכשיו אם היה לך זמן...
- * Renfrew, Colin and Paul Bahn. 1991. *Archaeology: Theories, Methods and Practice*. London and New York: Thames and Hudson. לקרא פרק 1

קריאת רשות:

- * Harris, Marvin. 1995. *Cultural Anthropology* (4th edition). New York and London: HarperCollins College Publishers. לקרא פרק 1 (ממש קצרצר). כמו כן, רפרף על רשימת פרקי הספר וציין לעצמך מה היית קורא עכשיו אם היה לך זמן...
- * Orme, Bryony. 1981. *Anthropology for Archaeologists: An Introduction*. London: Duckworth. לקרא הקדמה ולרפרף על רשימת פרקי הספר
- * Whitten, Phillip and David E. K. Hunter. 1990. What is Anthropology? In: Whitten, Phillip and David E. K. Hunter, *Anthropology: Contemporary Perspectives*. (sixth edition or later). Glenview, Illinois: Scott, Foresman / Little, Brown Higher Education. עמודים 3-9
- * שוקד מ. מרקס, ע. וש. דשן (עורכים). 1980. פרקים באנתרופולוגיה חברתית. ירושלים: שוקן. אנא קרא את פתח דבר, עמודים 7-10. אנא רפרף על המאמרים בספר ובחר אחד מהם לקריאה. מה הסיבה שבחרת במאמר המסוים הזה? מה למדת מקריאה בו? איזה שאלות נשאר פתוחות והשאירו תיאבון להמשיך ולחפש להן תשובה?

נושא 2: לוח השנה הקוסמי: הענקת פרספקטיבה של זמן לתהליכים אנתרופולוגיים וארכיאולוגיים

קריאת חובה:

- * Harris, Marvin. 1995. *Cultural Anthropology* (4th edition). New York and London: HarperCollins College Publishers. קרא פרק 3
- * סגן, קרל. 1979. דרקוני גן-עדן: הרהורים על התפתחות האינטליגנציה האנושית. תל-אביב: רשפים. עמודים 19-22.

קריאת רשות:

- * Lowenthal, David. 1985. *The past is a Foreign Country*. Cambridge: Cambridge University Press. קרא מבוא ורפרף על דפי הספר
- * גולד, סטיבן גיי. 1990. מאז היות דארווין. תל-אביב: מעריב. עמודים: 11-18

נושא 3: מאבולוציה ביולוגית לתיאוריה סוציו-תרבותית ושאלת הייחוד האנושי

קריאת חובה:

- * נוימן, יוסף. 1991. מותר האדם: האבולוציה של התודעה. תל-אביב: מפעלים אוניברסיטאיים. פרקים 1 ו 9.
- * סייגן, קארל ואן דרויאן. 1994. עקבות מן העבר. תל-אביב: מעריב. פרק 19.
- * דיאמונד, ג'ארד. 1994. השימפנזה השלישי. תל-אביב: מעריב. עמודים: 9-18; 125-128.

קריאת רשות:

- * מוריס, דסמונד. הקוף העירום - מחקר של זואולוג על בעל החיים הקרוי אדם. תל-אביב: רשפים. פרק א (וכל פרק בספר שייראה כמעניין).
- * מוריס, דסמונד. 1993. תצפית על גוף האדם: להתבונן, ולהבין את השפה המופלאה של הגוף. תל-אביב: מעריב. פרק 1 וכול פרק אחר שתמצא/תמצאי מעניין.

נושא 4: המעבר ל"כללי המשחק החדשים" בעולם האנושי
שלאחר האבולוציה הדרוויניסטית: בירור המונח תרבות א
(הגדרות, חומרי תרבות, תפיסות תרבות)

קריאת חובה:

- * Harris, Marvin. 1995. *Cultural Anthropology* (4th edition).
New York and London: HarperCollins College Publishers.
פרק 2
- * חזן, חיים. 1988. בין האנושי לתרבותי. *מחשבות* 57. עמודים:
30-37.
- * בילו, יורם. 1992. האוניברסליות האנושית והשוני התרבותי.
מחשבות על טבע האדם. 63. 16-27.
לדיון בזיקה ארכיאולוגית:
- * Trigger, Bruce G. 1978. The Development of the
Archaeological Culture in Europe and America. In: Bruce G.
Trigger, *Time and Traditions: Essays in Archaeological
Interpretation*. New York: Columbia University Press.
עמודים: 75-95

קריאת רשות:

- * Kottak, C. P., 1994. *Anthropology: The Exploration of
Human Diversity* (6th edition). New York: McGraw-Hill.
פרק 3
- * גירץ, קליפורד. 1990. *פרשנות של תרבויות*. ירושלים: כתר. פרק
1.
- * חזן, חיים. 1992. *השיח האנתרופולוגי*. תל-אביב: אוניברסיטה
משודרת. פרקים: א, ב, ג, ז, ח, ט.
- * גולדברג, הרווי, אורית זיו, ואיילין בסקר. 1978. *אנתרופולוגיה:
אדם, חברה, תרבות*. תל-אביב: צ'ריקובר גומא. פרק ראשון
ופרק עשירי.

נושא 5: המעבר ל"כללי המשחק החדשים" בעולם האנושי
שלאחר האבולוציה הדרוויניסטית: בירור המונח תרבות ב
(טיפולוגיות של תרבויות).

קריאת חובה:

- * Hunter, David. 1990. Subsistence Strategies and the Organization of Social Life. in: Whitten, Phillip and David E. K. Hunter. 1990. *Anthropology: Contemporary Perspectives*. (sixth edition or later). Glenview, Illinois: Scott, Foresman / Little, Brown Higher Education. pp: 175-180.
- * Whitehouse, Ruth and John Willkins. 1986. *The Making of Civilization: History Discovered Through Archaeology*. New York: Alfred A. Knopf. פרק 2

לדיון בזיקה ארכיאולוגית:

- * Renfrew, Colin and Paul Bahn. 1991. *Archaeology: Theories, Methods and Practice*. London and New York: Thames and Hudson. פרקים: 9+10+11

קריאת רשות:

- * Lewellen, Ted. C. 1983. *Political Anthropology: An Introduction*. Massachusetts: Bergin and Garvey Publishers, Inc. פרק 2
- * Johnson, Allen W. And Timothy Earl. 1987. *The Evolution of Human Societies: From Foraging Group to Agrarian State*. Stanford: Stanford University Press. פרק 1 ופרק הסיכום
- * Shanks, Michael and Christopher Tilley. 1987. *Social Theory and Archaeology*. Albuquerque: University of New Mexico Press. קרא פרק 6 לביקורת חריפה על השימוש במודלים של ניאו-אבולוציה תרבותית בארכיאולוגיה.

נושא 6: סקירת מודלים אלטרנטיביים של יחסי אדם↔תרבות↔טבע. (המודל האנבירומנטאליסטי-דטרמיניסטי, המודל הפוסיביליסטי, המודל המטריאליסטי-מרקסיסטי, המודל האידיאליסטי).

קריאת חובה:

- * Van-der Lann L. and A. Persma. 1982. The Image of Man: Paradigmatic Cornerstone in Human Geography. *Annals of the Association of American Geographers*. 72 (3) pp.: 411-426.
- * Harris, Marvin. 1995. *Cultural Anthropology* (4th edition). New York and London: HarperCollins College Publishers. קרא אפנדיקס עמודים 273-278 (חשוב ביותר!!!)
- * האריס, מרווין. 1980. קניבאליזם ומלכים: שורשי תרבויות. תל-אביב: ספרית הפועלים. פרק המבוא.
לדיון בזיקה ארכיאולוגית:
- * Renfrew, Colin and Paul Bahn. 1991. *Archaeology: Theories, Methods and Practice*. London and New York: Thames and Hudson. פרקים: 7+8
- * Butzer, Karl W. 1982. *Archaeology as Human Ecology*. Cambridge: Cambridge University Press. פרקים: 1+2
- * Hodder, Ian. 1991. *Reading the Past: Current approaches to Interpretation in Archaeology* (second edition). Cambridge: Cambridge University Press. פרק 1

קריאת רשות:

- * Moran, Emilio F. 1982. *Human Adaptability: An Introduction to Ecological Anthropology*. Boulder, Colorado: Westview Press. קרא פרקים 1 ו 2
- * Ellen, Roy. 1982. *Environment, Subsistence and System: The Ecology of Small-Scale Social Formations*. Cambridge: Cambridge University Press. קרא פרקים 1-3

נושא 8: אינפרא סטרוקטורה א: מערכות כלכליות וטכנולוגיות.

קריאת חובה:

- * Harris, Marvin. 1995. *Cultural Anthropology* (4th edition). New York and London: HarperCollins College Publishers. פרקים 5, 6
 - * Whitehouse, Ruth and John Willkins. 1986. *The Making of Civilization: History Discovered Through Archaeology*. New York: Alfred A. Knopf. פרק 8
- לדיון בזיקה ארכיאולוגית:
- * Sharer, Robert J. And Wendy Ashmore. 1987. *Archaeology: Discovering Our Past*. Mountain View: Mayfield. פרק 14

קריאת רשות:

- * Kottak, C. P., 1994. *Anthropology: The Exploration of Human Diversity*. Chapter 15
- * Whitten, Phillip and David E. K. Hunter. 1990. *Anthropology: Contemporary Perspectives*. (sixth edition or later). Glenview, Illinois: Scott, Foresman / Little, Brown Higher Education. קרא הקדמה לנושא 10 (עמ' 173 ובחר במאמר לרפרוף)
- * Plattner, Stuart, 1989. *Economic Anthropology*. Stanford: Stanford University Press. סיכום מעולה של בתי המדרש העיקריים בתחום האנתרופולוגיה הכלכלית. ניתן לרפרוף בדפי הספר ולקרוא מה שנראה מעניין במיוחד.
- * לי, ריצ'ארד. 1980. כלכלת הבושמנים משבט הקונג: ניתוח תשומות ותפוקות. בתוך: שוקד מ. מרקס, ע. וש. דשן (עורכים). 1980. פרקים באנתרופולוגיה חברתית. ירושלים: שוקן. עמודים: 13-28. או באותו ספר המאמר של עמנואל מרקס. חליפין וחגיגות ברית מילה אצל בדויי הנגב. עמודים: 29-37.

נושא 9: אינפרא סטרוקטורה ב: דמוגרפיה ודגמי זרימה של יצור, סחורות, ושירותים

קריאת חובה:

- * Harris, Marvin. 1995. *Cultural Anthropology* (4th edition). New York and London: HarperCollins College Publishers. פרק 8
- * Whitehouse, Ruth and John Willkins. 1986. *The Making of Civilization: History Discovered Through Archaeology*. New York: Alfred A. Knopf. פרק 5

לדיון בזיקה ארכיאולוגית:

- * Sharer, Robert J. And Wendy Ashmore. 1987. *Archaeology: Discovering Our Past*. Mountain View: Mayfield. עמודים: 426-451
- * Hassan, F. A. 1981. *Demographic Archaeology*. New York: Academic Press.

קריאת רשות:

- * גולדברג, הרווי, אורית זיו, ואיילין בסקר. 1978. *אנתרופולוגיה: אדם, חברה, תרבות*. תל-אביב: צ'ריקובר גומא. פרק תשיעי.
- * האריס, מרווין. 1992. *בני מיננו*. תל-אביב: ספרית מעריב. עמודים: 201-229.

נושא 10: סטרוקטורה א: מבנה משפחה, שארות, דגמי נישואין ומגורים

קריאת חובה:

- * Harris, Marvin. 1995. *Cultural Anthropology* (4th edition). New York and London: HarperCollins College Publishers. פרק 9 ופרק 10
- * Whitehouse, Ruth and John Willkins. 1986. *The Making of Civilization: History Discovered Through Archaeology*. New York: Alfred A. Knopf. פרק 9

לדיון בזיקה ארכיאולוגית:

- * Sharer, Robert J. And Wendy Ashmore. 1987. *Archaeology: Discovering Our Past*. Mountain View: Mayfield. עמודים: 451-460

קריאת רשות:

- * Kottak, C. P., 1994. *Anthropology: The Exploration of Human Diversity*. Chapter 16
- * גולדברג, הרווי, אורית זיו, ואיילין בסקר. 1978. *אנתרופולוגיה: אדם, חברה, תרבות*. תל-אביב: צ'ריקובר גומא. פרק שביעי.
- * לואיס, אוסקר. 1980. דינמיקה משפחתית בכפר מקסיקני. בתוך: שוקד מ. מרקס, ע. וש. דשן (עורכים). 1980. *פרקים באנתרופולוגיה חברתית*. ירושלים: שוקן. עמודים: 85-95. או באותו ספר: טלמון, יונינה. המשפחה בקיבוץ, יחיד וחברה בקיבוץ. עמודים: 120-140.

נושא 11: סטרוקטורה ב: מודלים של דגמי ארגון פוליטי

קריאת חובה:

- * Harris, Marvin. 1995. *Cultural Anthropology* (4th edition). New York and London: HarperCollins College Publishers. פרקים 11, 12, 13
- * Whitehouse, Ruth and John Willkins. 1986. *The Making of Civilization: History Discovered Through Archaeology*. New York: Alfred A. Knopf. פרק 4

לדיון בזיקה ארכיאולוגית:

- * Sharer, Robert J. And Wendy Ashmore. 1987. *Archaeology: Discovering Our Past*. Mountain View: Mayfield. עמודים: 534-538

קריאת רשות:

- * Lewellen, Ted. C. 1983. *Political Anthropology: An Introduction*. Massachusetts: Bergin and Garvey Publishers, Inc. נא לראות את תוכן העניינים ולבחור פרק מעניין לקריאה. לשים לב לשרטוטים ולטבלאות הפזורים בספר.
- * Netteing, Robert McC. 1990. Population, permanent agriculture, and politics: unpacking the evolutionary portmanteau. In: Upham, Steadman (ed.). 1990. *The Evolution of Political Systems: Sociopolitics in Small-Scall Sedentary Societies*. Cambridge: Cambridge University Press. Pp: 21-61.
- * Kottak, C. P., 1994. *Anthropology: The Exploration of Human Diversity*. Chapters 12 and 13
- * איבן-חילדון, 1966 [1377]. *אקדמות למדע ההיסטוריה*. ירושלים: מוסד ביאליק. לרפרף ולקרוא מה שנראה מעניין מחלק שלישי (ראה למשל פרק שלושים ושישה).
- * גירץ, קליפורד. 1990. *פרשנות של תרבויות*. ירושלים: כתר. פרק 11.
- * סהלינס, מרשל ד. 1980. איש עני, איש עשיר, איש גדול, ציף, טיפוסים פוליטיים במלינזיה ובפולינזיה. בתוך: שוקד מ. מרקס, ע. וש. דשן (עורכים). 1980. *פרקים באנתרופולוגיה חברתית*. ירושלים: שוקן. עמודים: 153-162.

נושא 12: סופר סטרוקטורה: היבטים של קוגניציה אנושית, דת, ואמנות

קריאת חובה:

- * Harris, Marvin. 1995. *Cultural Anthropology* (4th edition). New York and London: HarperCollins College Publishers. פרקים 16, 17, 18
- * Whitehouse, Ruth and John Willkins. 1986. *The Making of Civilization: History Discovered Through Archaeology*. New York: Alfred A. Knopf. פרק 6

לדיון בזיקה ארכיאולוגית:

- * Sharer, Robert J. And Wendy Ashmore. 1987. *Archaeology: Discovering Our Past*. Mountain View: Mayfield. פרק 16

קריאת רשות:

- * Kottak, C. P., 1994. *Anthropology: The Exploration of Human Diversity*. Chapter 19-21
- * Whitten, Phillip and David E. K. Hunter. 1990. *Anthropology: Contemporary Perspectives*. (sixth edition or later). Glenview, Illinois: Scott, Foresman / Little, Brown Higher Education. קרא הקדמה לנושא 13 (עמ' 229 ובחר במאמר לרפרוף)
- * גלקמן, מקס. ההגיון שבמדע ובכישוף האפריקאיים. בתוך: שוקד מ. מרקס, ע. וש. דשן (עורכים). 1980. פרקים באנתרופולוגיה חברתית. ירושלים: שוקן. עמודים: 211-216 **או** גירץ, קליפורד. 1990. פרשנות של תרבויות. ירושלים: כתר. פרק 7 **או** לוי-שטראוס. 1980. יעילותם של סמלים. בתוך: שוקד מ. מרקס, ע. וש. דשן (עורכים). 1980. פרקים באנתרופולוגיה חברתית. ירושלים: שוקן. עמודים: 233-244.
- * חזן, חיים. 1992. השיח האנתרופולוגי. תל-אביב: אוניברסיטה משודרת. פרקים י', יא, יב.
- * לוי-שטראוס, קלוד. 1987. החשיבה הפראית. תל-אביב: ספרית הפועלים.
- * הריס, מרוין. 1991. בני מיננו. תל-אביב: מעריב. עמודים: 229-270.

נושא 13: תהליכו מאקרו - דינאמיקה סוציו-תרבותית

קריאת חובה:

- * Bee, Robert L. 1974. *Patterns and Processes: An introduction to Anthropological Strategies for the Study of Sociocultural Change*. New York: The Free Press.
- * Whitehouse, Ruth and John Willkins. 1986. *The Making of Civilization: History Discovered Through Archaeology*. New York: Alfred A. Knopf. פרק 10

דוגמה ליישום ארכיאולוגי:

- * Sharer, Robert J. And Wendy Ashmore. 1987. *Archaeology: Discovering Our Past*. Mountain View: Mayfield. פרקים 17-18

קריאת רשות:

- * Kottak, C. P., 1994. *Anthropology: The Exploration of Human Diversity*. Chapter 24
- * Lenski, Gerhard and Jean Lenski. 1989. *Hunan Societies: An Introduction to Macrosociology*. (fifth edition or later). New York: McGraw-Hill and Company. Chapter 3
- * Whitten, Phillip and David E. K. Hunter. 1990. *Anthropology: Contemporary Perspectives*. (sixth edition or later). Glenview, Illinois: Scott, Foresman / Little, Brown Higher Education. קרא הקדמה לנושא 14 (עמ' 251 ובחר במאמר לרפרוף).
- * רבינוביץ, דני. 1989. *שקספיר בגיונגל: על מפגשים בין-תרבותיים*. תל-אביב: דביר. מבוא ומאמר אחד מכל שלושת שערי הספר לפי בחירתך.
- * איבן-חילדון, 1966 [1377]. *אקדמות למדע ההיסטוריה*. ירושלים: מוסד ביאליק. לרפרף ולקרוא מה שנראה מעניין מחלק ראשון.